

ZAKAJ SPREMLJATI DUŠEVNO ZDRAVJE KMETOVALK IN KMETOVALCEV?

Duška Knežević Hočevar, dr. antropologije
ZRC SAZU

duska.knezevic@zrc-sazu.si

Zakaj spremljati duševno zdravje kmetovalk in kmetovalcev?

»... ker ni vzdržnega kmetijskega razvoja in razvoja podeželja brez varovanja in krepitve duševnega zdravja ljudi, ki kmetujejo, delajo in živijo na podeželju.«

(cit. po dr. Brandi Janssen, Iowa's Center for Agricultural Safety and Health, College of Public Health, University of Iowa)

- Skrb za zdravje tistih, ki kmetujejo - medicina kmetijstva ...
- Raziskava 2018 o tveganju, nevarnosti in psiholoških stresorjih, povezanih z delom zaposlenih v kmetijstvu (lastniki_ce in delavci_ke) iz Iowe, Ohia, Missourija (N = 540). Rezultati zaznave psiholoških stesorjev: ekonomska negotovost (45%), ekstremni vremenski pojavi (22%), prekomerno delo (16%), odnosi v družini, posebnosti kmetijstva, zdravje in varnost, kmetijska politika in ukrepi ter staranje podeželja... (objavljeno v *J of Agricultural Safety and Health*, <https://doi.org/10.13031/jash.13660>).

Prekomerni stres v kmetovanju?

Tisti, ki delajo v kmetijstvu in proizvajajo hrano, vlaknine ter gorivo, so med vsemi poklici najbolj izpostavljeni dejavnikom tveganja za poškodbe, bolezni in smrt (Donham in Thelin 2016: 1, Agricultural Medicine: Rural Occupational and Environmental Health, Safety, and Prevention).

Zakaj?

- globalno prestrukturiranje kmetijstva in z njim povezanih gospodarskih panog,
- stopnjevano zmanjševanje osebnega nadzora nad številnimi negotovimi zunanjimi okoliščinami (ekstremni vremenski pojavi, globalno nihanje cen, imperativi hitro spreminjajočih se ukrepov kmetijskih politik, itd.),

Posledice:

... tudi **doživljanje prekomernega stresa** (distres), ki stopnjuje tveganja za razvoj **težav v duševnem zdravju**

→ skovanka - PREKOMERNI STRES V KMETOVANJU (angl. *farming stress*).

Kmečki poklic med poklici s stalno ogroženostjo

Prekomerni stres se odraža tudi v statistikah poklicev s stalno ogroženostjo...

- Po ocenah (ILO 2017) in (EASHW 2011) je kmečki poklic (+ gradbeništvo, predelovalna industrija in rudarstvo) = **poklic s stalno ogroženostjo** z delom povezanih obolenj, poškodb in celo smrtnih izidov zaradi samomora; slednjega zlasti med moškimi.
- SURS od leta 1993 izvaja evropsko primerljivo Anketo o delovni sili - modul *Nesreče pri delu in druge zdravstvene težave, povezane z delom* (2013).

Rezultati splošnih analiz:

- **največ nezgod**, katerih posledica je bila poškodba - osebam, zaposlenim v predelovalnih dejavnostih,
- **največ zdravstvenih težav** pa poleg delovno aktivnim osebam iz predelovalnih dejavnostih (36 %) prav zaposlenim v dejavnosti kmetijstvo, lov, gozdarstvo in ribištvo (11 %).

Kaj kažejo domače raziskave?

Ni neposrednih raziskav na temo DZ v poklicni skupini dejavnih v kmetijstvu, gozdarstvu in ribištvu – a je evidentirano »družbeno trpljenje«, ki povzroča prekomerni stres...

ZRC SAZU (Družbenomedicinski inštitut): raziskave o

- 1) razvojnih strategijah in odnosih med spoloma in generacijami na družinskih kmetijah oz. na podeželju in
- 2) prekomernem stresu na delovnem mestu, prepoznava nasilja v družini v okviru zdravstvene dejavnosti in opismenjevanje o duševnem zdravju

Seznam raziskav - <https://dmi.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti#v>

Družbeno trpljenje: odziv nekoga na drastično spremenjene okoliščine v svojem življenju ...

Zaznane težave, tveganja... in objektivne omejitve na podeželju

Največje težave, negotovosti in tveganja, ki povzročajo »nespečnost«, »živčnost«, slabo počutje pri kmetih_cah, kot jih vidijo sami:

- vreme,
- cenovna politika in nihanje cen;
- hitro spreminjajoča se kmetijska politika;
- nesodelovalna kultura kmetov_ic samih; nevoščljivost, itd.
- slabi odnosi v družinah (zlasti med generacijami)

Omejitve okolij, kjer »vsak vsakega pozna«:

- slaba dostopnost do zdravstvenih storitev in pomanjkanje kadra
- odnosi med generacijami in spoloma v kmečkih družinah kot varovalo/stopnjevanje težav,
- odpor do iskanja pomoči zaradi stoičnega prenašanja težav, zanašanje nase, stigme in socialnega nadzora

So kmetovalci_ke ranljiva skupina na področju duševnega zdravja?

Preverimo pilotne intervjuje programa OMRA (*Z večjo pismenostjo o duševnem zdravju do obvladovanja motenj razpoloženja*) – 2 nasprotni trditvi oz. utemeljitvi pri tistih, ki se poklicno pogosto srečujejo z ljudmi s težavami v DZ (NVO, CSD, Zdravstvo):

NISO RANLJIVI:

(Mislite, da je duševnih težav manj na podeželju?)

Po mojem ja, ne vem, no. Ker po moje, če si v naravi, težje pride depresija do tebe... Če si ti v naravi in na svežem zraku, te to samo po sebi poganja (koordinatorica v NVO).

SO RANLJIVI:

Na kmetih bi težave (depresijo) tudi dosti bolj obsodili, nekdo je len, noče delati... na kmetih res ne moreš biti brez volje. Na kmetih res zelo slabo razumejo duševno zdravje. Pa je treba svojce obvestiti in jih poučiti, kakšno duševno bolezen ima svojec in da on ne more kidati gnoja in vse delati tako, kot oni hočejo, zjutraj vstati, ker ima težka zdravila in ne more ob petih vstati, ga je treba pustiti vsaj do osmih. To težje razumejo, težko jim je razložiti (svetovalka NVO).

So kmetje ranljiva skupina na področju duševnega zdravja? (nad.)

SO RANLJIVI:

*Kmetje, aha, pomembna skupina... Te **tradicionalne vrednote** so problematične... ker so starši še živi s svojimi pričakovanji, njihovi odrasli otroci s težavami pa bi se radi odselili, a ne morejo kar oditi. S hudimi **občutki krivde** so vezani na ta tradicionalni vrednostni model... Kar se **stigme** tiče, je to velik problem v teh malih okoljih, kjer vsi vse vedo, človek se potem bori s temi **občutki sramu** itd., po drugi strani pa se zelo hitro v teh okoljih najde kdo, ki bo poklical pomoč – dajte nekaj naredit, s tem človekom je nekaj narobe. Torej, hitreje bi nekoga naredili za norega, če ne živi po njihovih pričakovanjih ali pa se ne obnaša, kot oni želijo. Ko pa nekdo rabi pomoč, pa je **lahko to prednost** (koordinatorica v CSD).*

*Opažamo, da **ostanejo brez naslednikov**... tudi če imajo otroke, ti dostikrat nimajo interesa delati na kmetiji. In ko ti kmetje ostarijo, razvijejo motnje razpoloženja. ... V urbanem okolju je **problem stigme** bistveno manjši kot nekje na podeželju in tudi tu je manjša verjetnost, da bo nekoga srečal, če bo šel v zasebno psihiatrično ambulanto. ... Pri kmetih pa je v prvi vrsti problem stigma – zato ne iščejo pomoči. Včasih **tudi razdalja, pomanjkanje časa - če ima delo**, ne bo obiskoval psihiatra. Čeprav **nekateri pa** hodijo, zelo radi **pridejo**. Niso vsi enaki (psihiater v bolnišnici).*

Kaj opažajo kmetijski svetovalci?

Viri konfliktov in težav, ki vodijo v prekomerni stres... :

- **prenos kmetije** (med sorojenci oz. negotova prihodnost starejše generacije);
- domači prevzem;
- **medgeneracijski odnosi** po prevzemu kmetije MP – dohodkovna odvisnost od prevzemnika, ZU je to blažil;
- specifika kmečkega poklica je **sobivanje** - dom in delo - **več generacij**;
- samo delo ni dovolj: *Dandanes kmetje rabijo vse druge veščine, biti mora dober ekonomist, veterinar, bančnik, mehanik, da se spozna na marketing... Na srečo so mladi na kmetijah bolj izobraženi..., nekatere pa se v tem poklicu ne vidijo.*
- **drzno poslovanje MP** - velike investicije, ki se lahko tudi zalomijo;
- vsakoletni **ekstremi vremenski pojavi**
- **»delo na horuk«** (20 ur dnevno) – želja po hitrih spremembah po prevzemu – dolgoročna izgorelost, rak itd. mladih: *To ni opredeljeno v številkah, noben se s tem ne ukvarja, ampak, če to spremljaš malo po terenu, pa vidiš.*
- **vrednota** - več kot nekdo zdrži telesnega in psihičnega napora, boljši je.

Kaj pravijo mladi v kmetovanju?

ZSPM - številni dogodki in iniciative v 2019 o duševnem zdravju:

- **Udeležba** SI 10-članske delegacije **preko RYE** na tedenskem seminarju **RALLY 2019: *Sharing and Caring in a Democratic and Inclusive European Community*** – tema **DZ**;
- Seznanitev ene od članic ZSPM (Anje Mager), kako imajo urejeno **področje DZ v Celovcu** (obvezna praksa na Kmetijski zbornici);
- Izpeljan projekt ***Opolnomočeni kmet*** (<https://zspm.si/aktivnosti>): (osem delavnic po srednjih kmetijskih šolah in na dveh fakultetah o komunikaciji, povezovanju, prenosu s starejše na mlajšo generacijo v kmetijstvu ... identifikacija izziva in njegovo reševanje – med izzivi tudi DZ;
- **Predstavitve projektnih rezultatov na AGRI, kmetijsko svetovalni službi in mladim kmetom** – začeti javno govoriti o DZ v kmetijstvu;
- **Posvet v Mariboru** - gostja iz Kmetijske zbornice v Celovcu o 15-letni praksi ukvarjanja z DZ
- **odnosi na kmetijah** - obrni

Kaj pravijo mladi v kmetovanju?

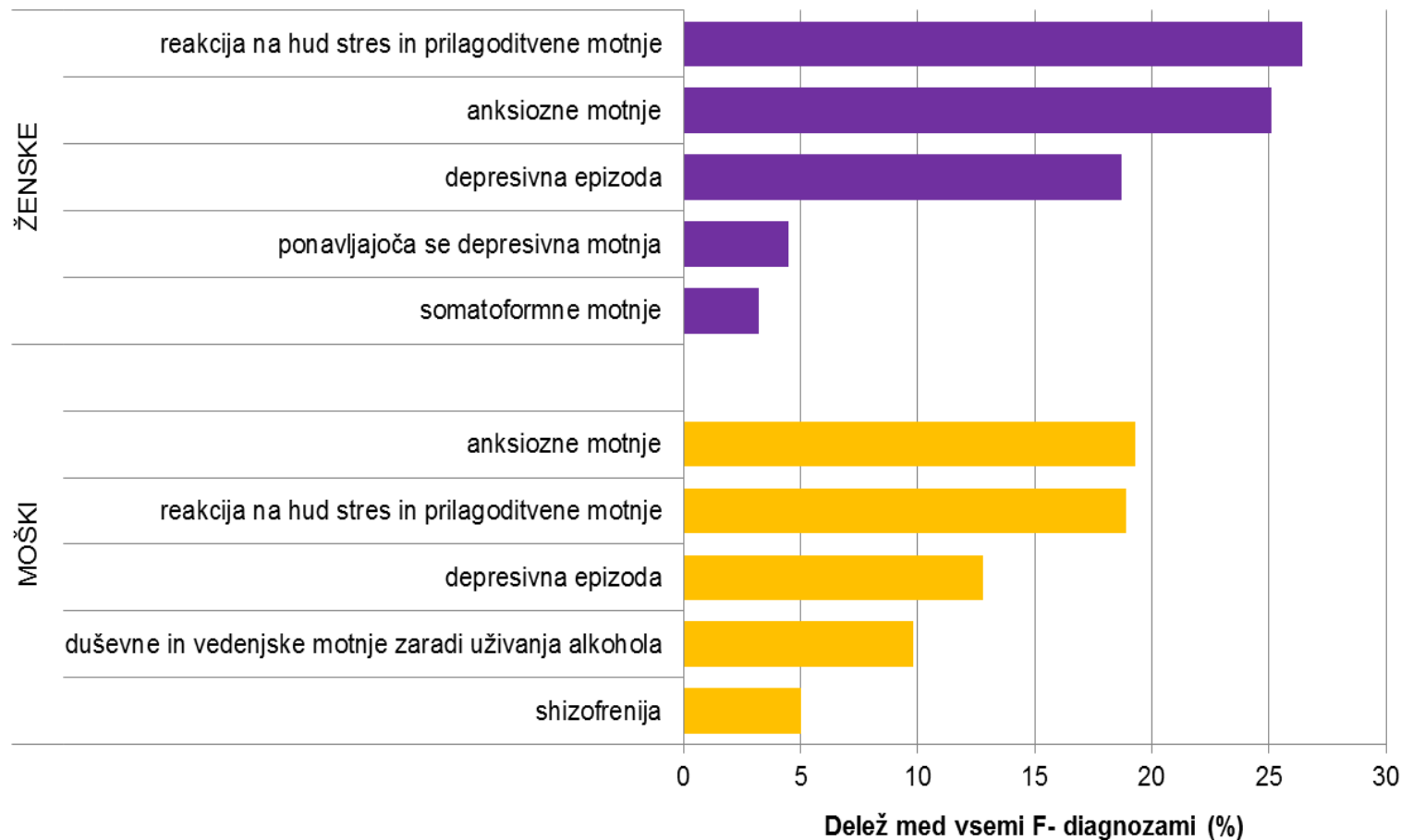
Vsak dan ena kmetija propade, ni pa analize, koliko kmetij propade ravno zaradi tega, ker odnosi niso bili v redu. Če ti imaš družino, pa greš v službo, je tam stresno, pa prideš domov in je tam varno. Na kmetiji je pa družina bojno polje. Oni morajo delati s tabo, ko je treba. Je tri dni lepo vreme, gremo ven. Je tri dni slabo vreme, bomo noter. Smo vsi živčni, ker ne bo pridelka, ne bo prihodka, kaj bomo jedli (članica SZPM).

Ekonomsko breme duševnih težav za posameznike_ice, gospodarstvo in družbo je veliko

	mrd (€)		BDP (%)	
	<i>EU (28)</i>	<i>Slovenija</i>	<i>EU (28)</i>	<i>Slovenija</i>
Skupni stroški za težave v duševnem zdravju	nad 600	1,6	nad 4	4,13
Neposredna poraba v zdravstvu	190	0,507	1,30	1,31
Poraba za programe socialne varnosti	170	0,308	1,20	0,79
Posredni stroški na trgu dela zaradi nižje stopnje zaposlenosti in produktivnosti	240	0,786	1,60	2,02

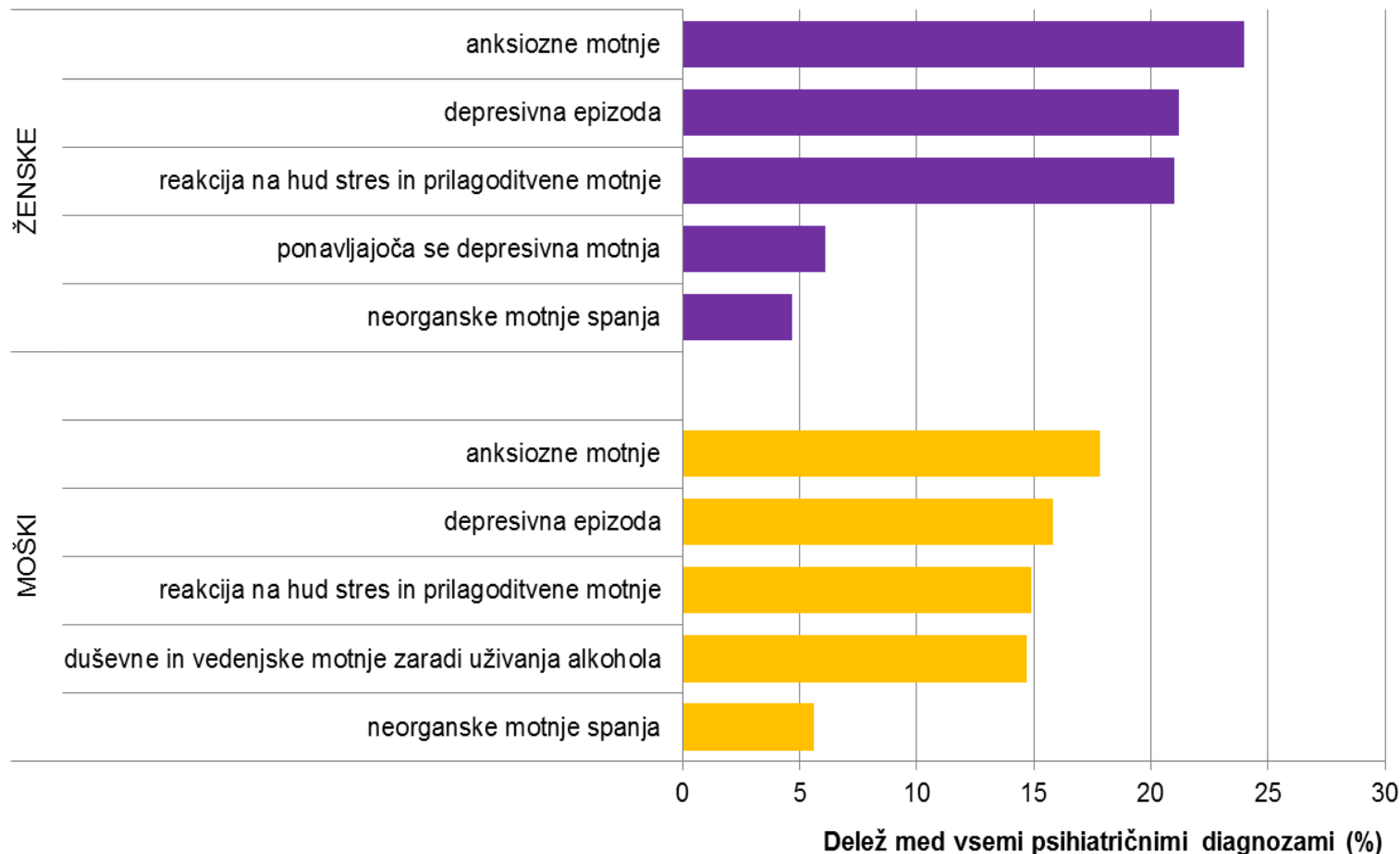
Vir: *Health at a Glance: Europe 2018* (OECD)

**Prvih pet najpogostejše zabeleženih diagnoz po spolu v starostni skupini 20-49 let
na ravni zdravstvene obravnave v ambulantah
za obdobje od 2009 do 2017**

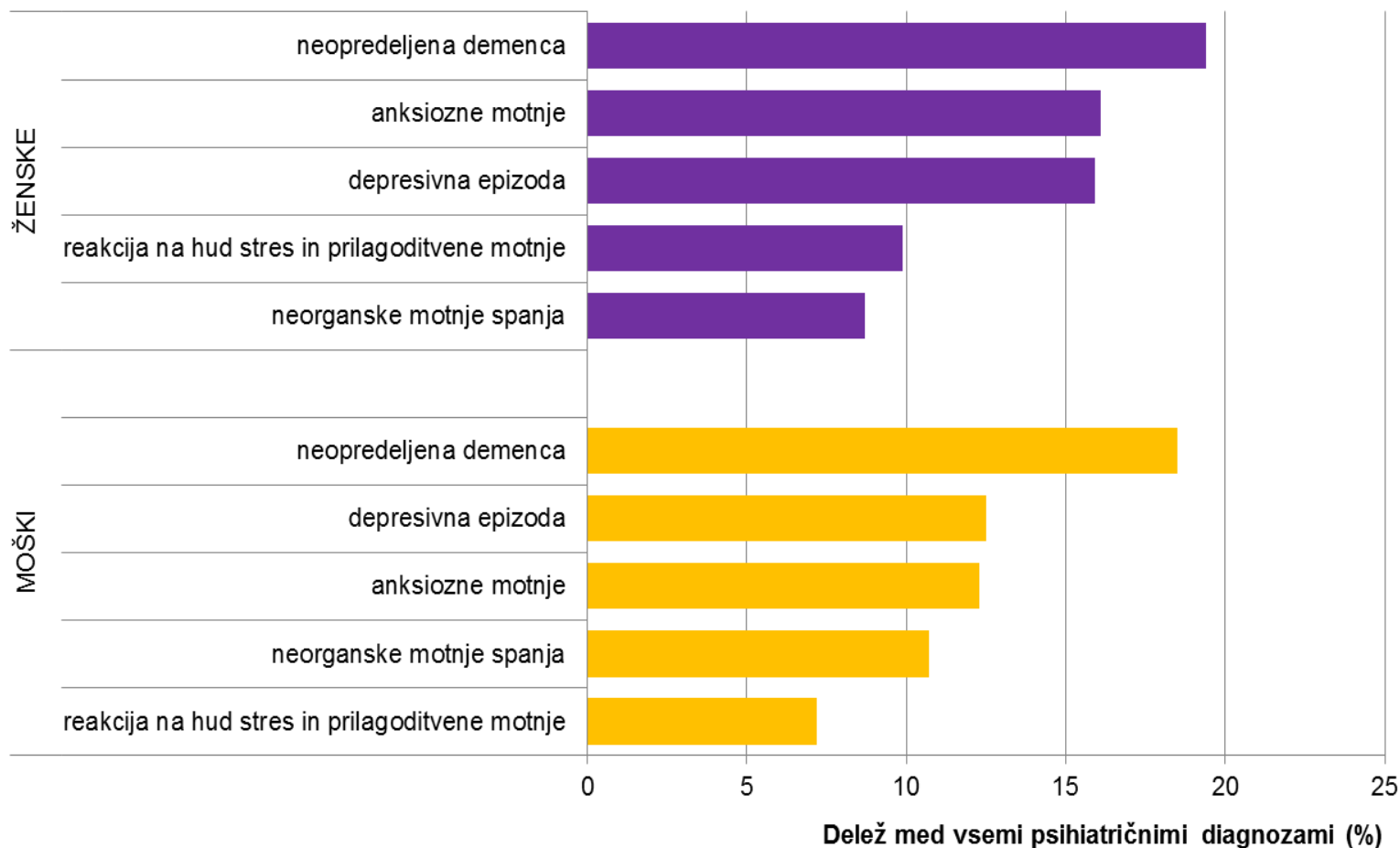
Vir: NIJZ, 2019

**Prvih pet najpogostejše zabeleženih diagnoz po spolu v starostni skupini 50-64 let
v ambulantah za obdobje od 2009 do 2017**

Vir: NIJZ, 2019

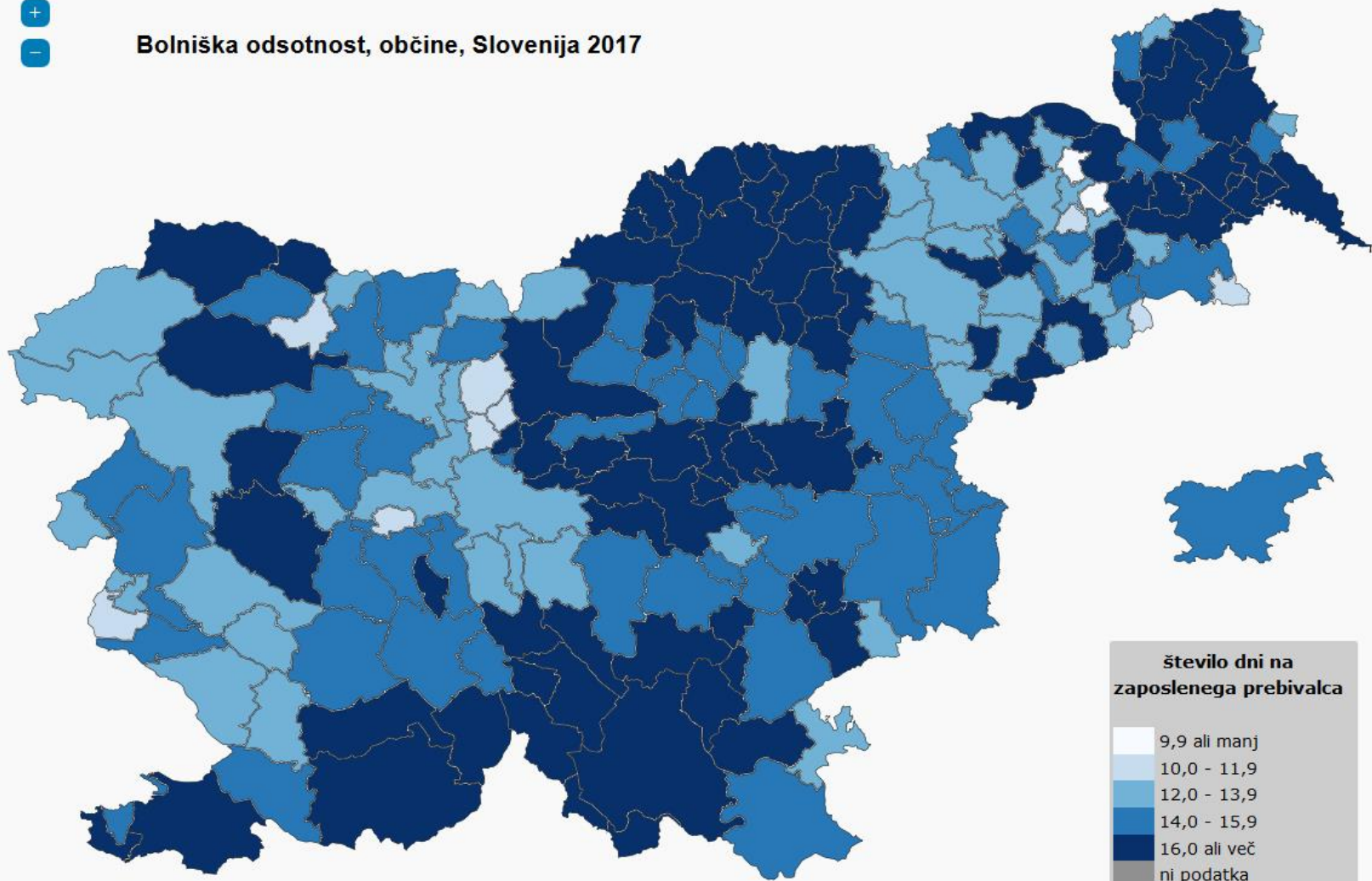
Prvih pet najpogostejše zabeleženih diagnoz po spolu v starostni skupini **64+ let** v ambulantah za obdobje od 2009 do 2017

Vir: NIJZ, 2019

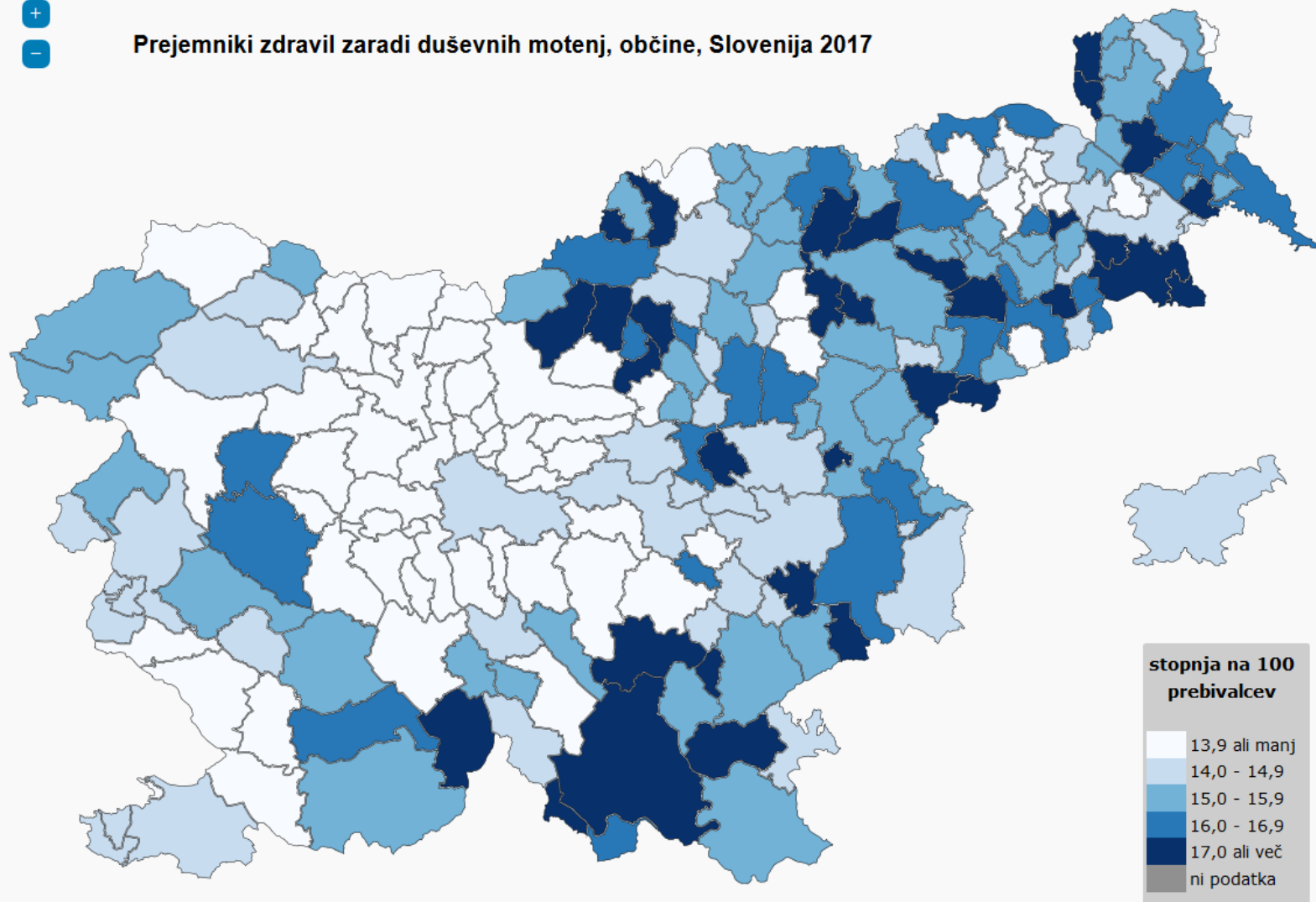
Bolniška odsotnost, občine, Slovenija 2017

Bolniška odsotnost, 2017 (NIJZ, Zdravje v občinah)

Prejemniki zdravil zaradi duševnih motenj, občine, Slovenija 2017

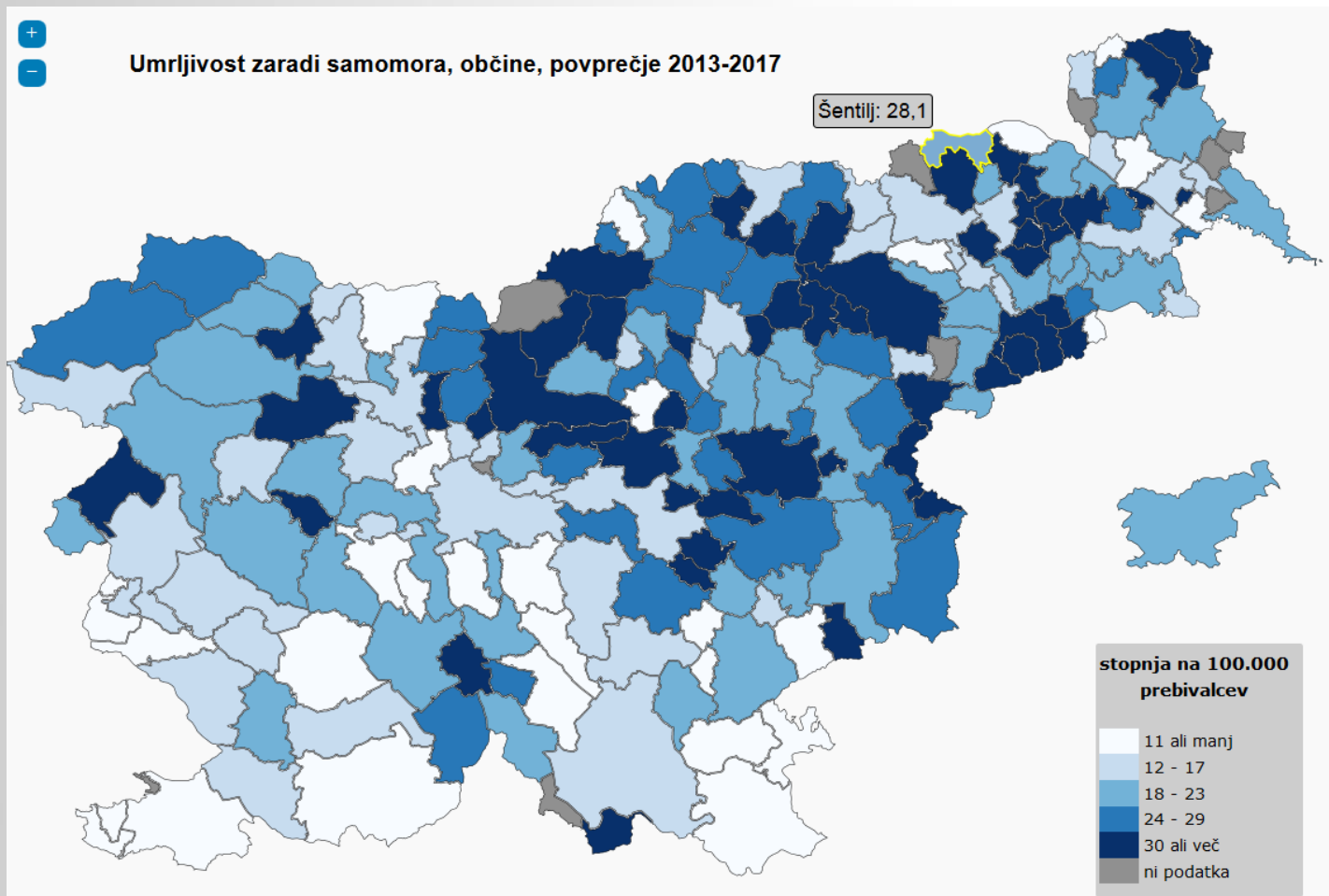

Prejemniki zdravil zaradi duševnih motenj, 2017 (NIJZ, Zdravje v občinah)

Samomor naj bi bil v več kot **90 % povezan z duševno motnjo.**

Pop. samomorilni količnik (št. umrlih zaradi samomora na 100.000 ljudi) v Sloveniji je v obdobju od 2008 do 2018 znašal **20,14** (32,44 za moške in 7,99 za ženske).

Samomorilni količnik se viša s starostjo.

Umrljivost zaradi samomora, povprečje 2013-2017
(NIJZ, Zdravje v občinah)

Smrt zaradi samomora po poklicnih skupinah

Poklicna skupina	Št. samomor	Št. zaposlenih	Št. samomor / 100.000 zaposlenih
Zakonodajalci_ke, visoki uradniki_ce, menedžerji_ke	4	47.404	8,4
Strokovnjaki_inje	13	166.039	7,8
Tehniki_ce in drugi strokovni sodelavci_ke	10	130.884	7,6
Uradniki_ce	5	63.007	7,9
Poklici za storitve, prodajalci_ke	11	113.927	9,7
Kmetovalci_ke, gozdarji_ke, ribiči_ke, lovci_ke	12	20.709	57,9
Poklici za neindustrijski način dela	30	116.016	25,9
Upravljalci_ke strojev in naprav, industrijski izdelovalci_ke in sestavljalci_ke	18	78.493	22,9
Poklici za preprosta dela	10	81.884	12,2
Skupaj	113	818.363	13,8

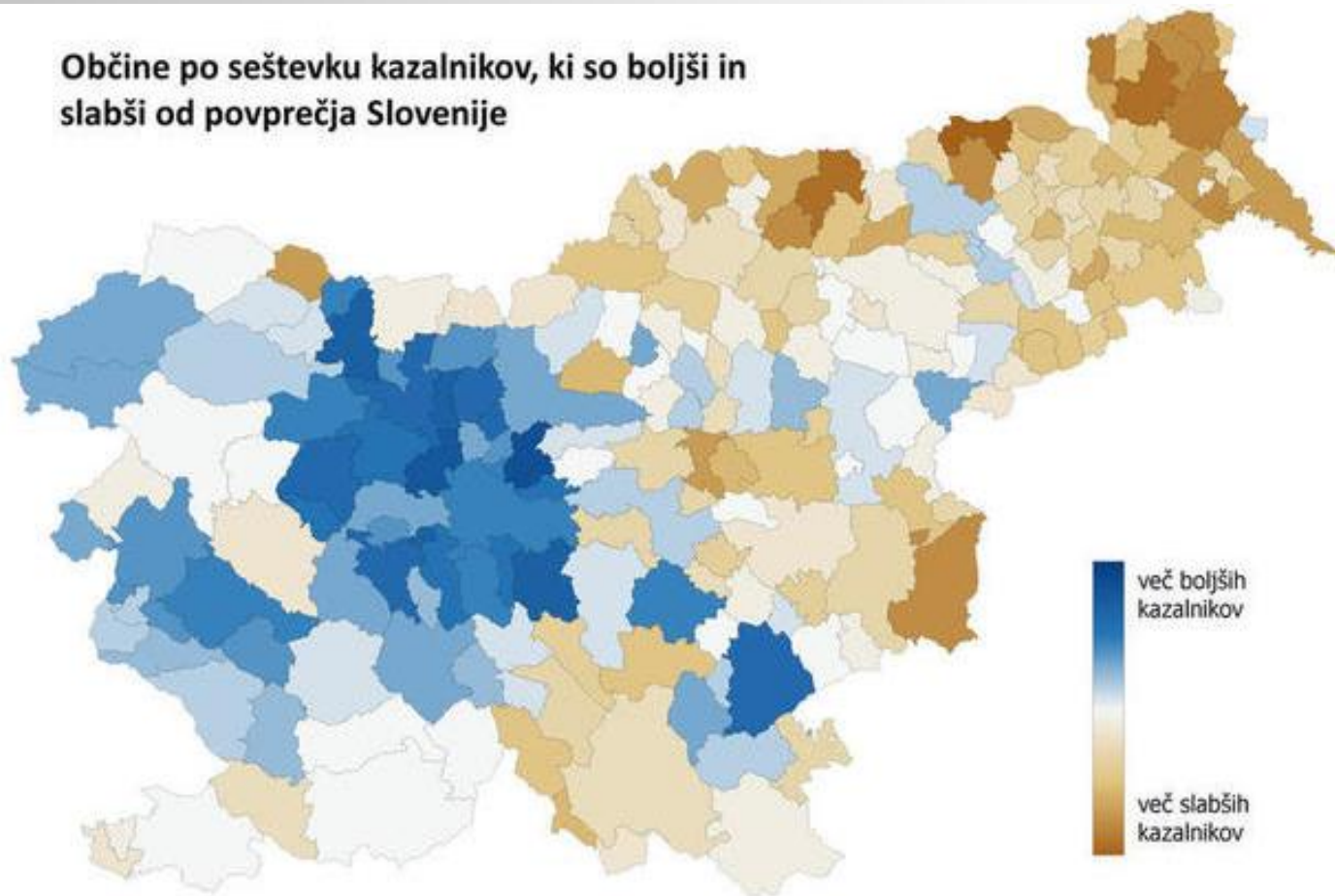
Opomba: upoštevana je le delovno aktivna populacija

Vir podatkov: NIJZ, Zbirka podatkov o umrlih osebah, 2016; SURS, o zaposlenih osebah po pokl. sk., 2016

Pripravili: Andreja Rudolf, Metka Zaletel, 2018

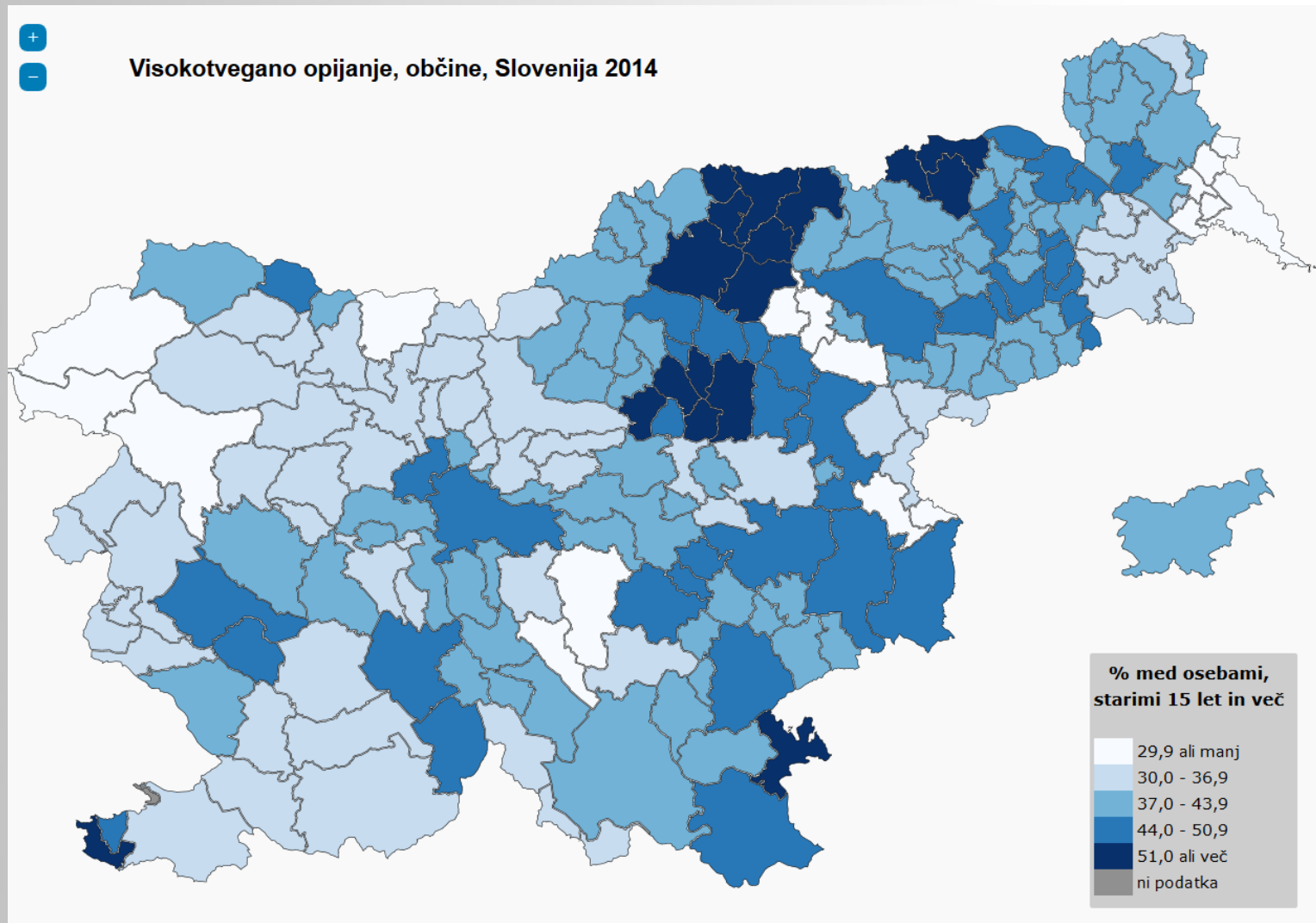
Zdravje v občinah

Občine po seštevku kazalnikov, ki so boljši in slabši od povprečja Slovenije

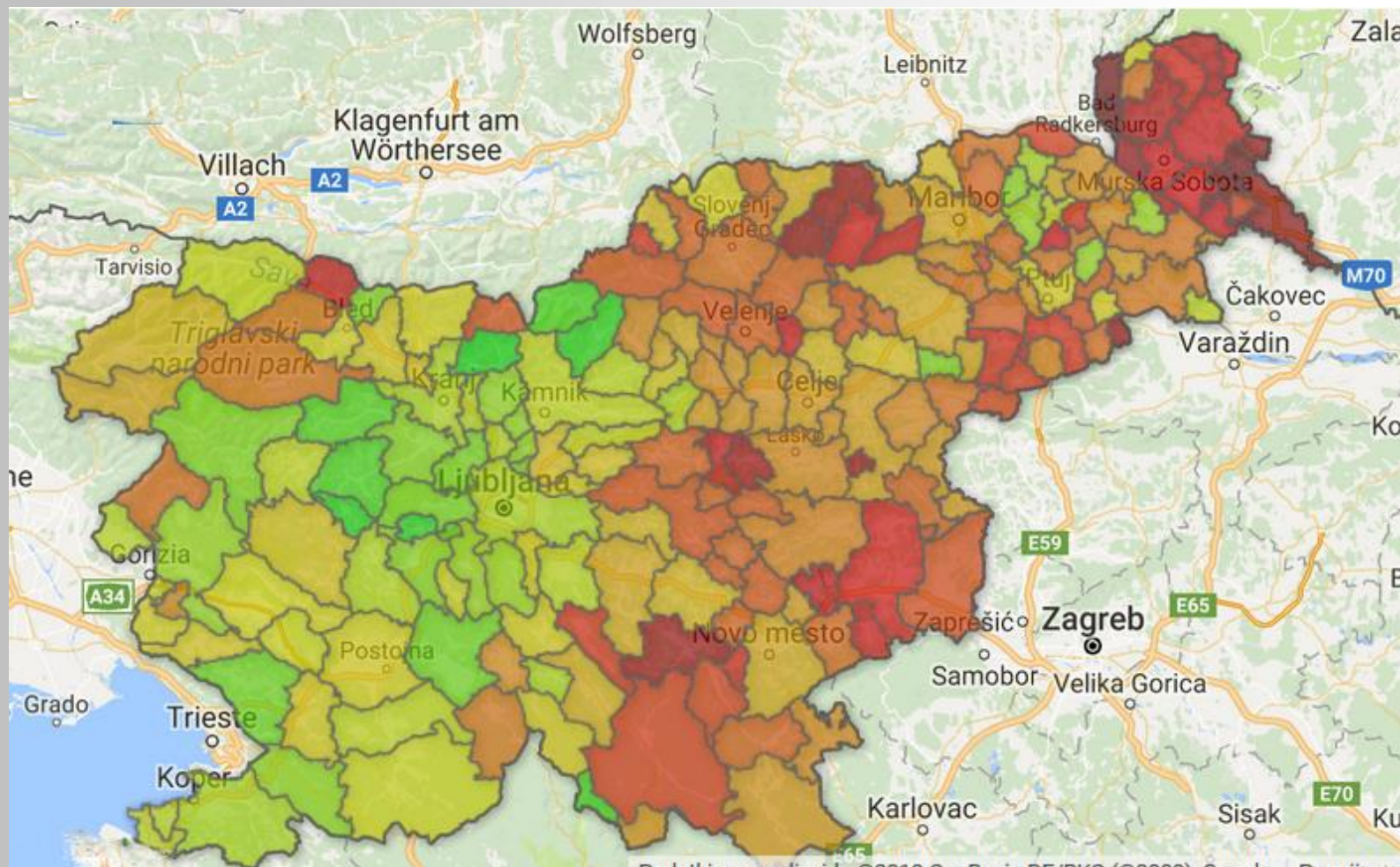
Boljše in slabše zdravje prebivalstva po občinah (NIJZ Zdravje v občinah).

Visokotvegano opijanje

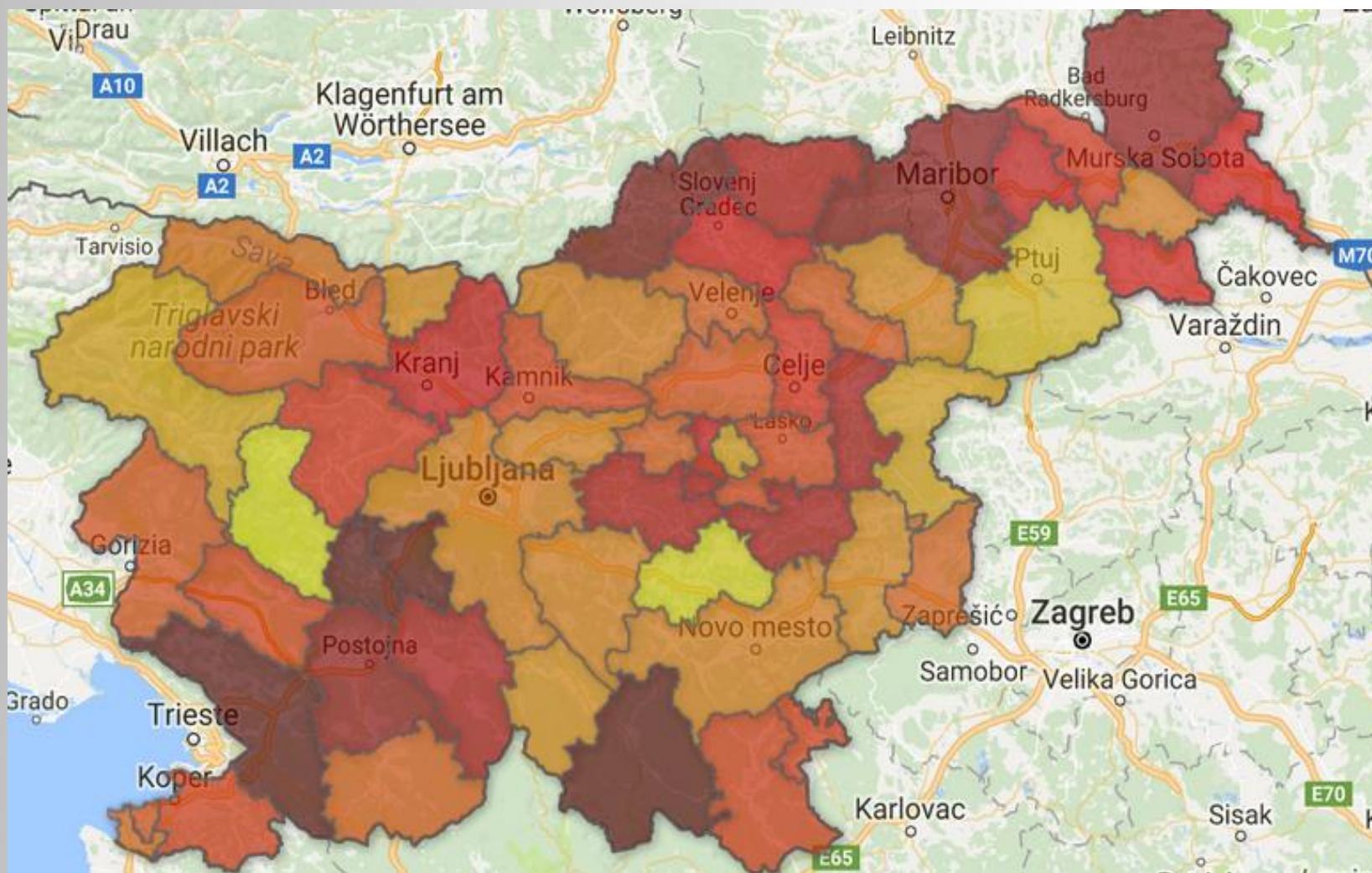
Visokotvegano opijanje, 2014 (NIJZ, Zdravje v občinah); zaužitje več kot 60g alkohola (6 meric) za zdrave odrasle moške ali 40g alkohola (4 merice) za zdrave odrasle ženske ob enkratni priložnosti

Splošno zdravstveno stanje prebivalstva

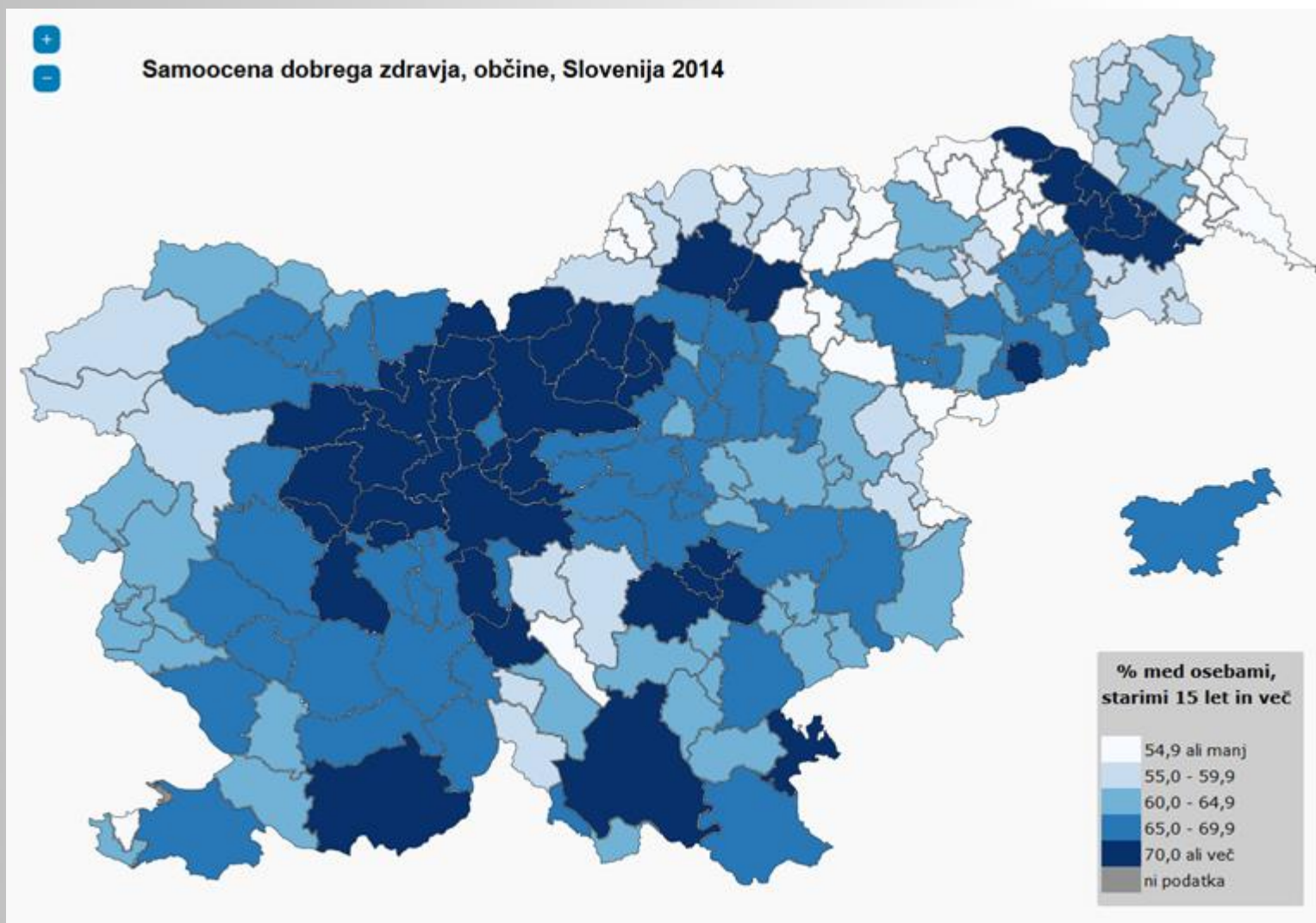
Splošno zdravstveno stanje prebivalstva po slovenskih občinah, 2015 (<https://podcrto.si/>);
(Indeks vključuje: Bolniška odsotnost, Bolezni, povezane s prekomernim opijanjem, Prejemniki zdravil zaradi sladkorne bolezni, Prejemniki zdravil zaradi povišanega krvnega tlaka, Prejemniki zdravil proti strjevanju krvi, Srčna kap, Možganska kap, Novi primeri raka, Zlomi kolka (65+ let), Prejemniki zdravil za zdravljenje duševnih bolezni)

Dostopnost do družinskih zdravnikov

Povprečno število glavarinskih količnikov na enega zdravnika družinske medicine, 31. avgust 2017
(<https://podcrto.si>)

Samoocena dobrega zdravja

Samoocena zdravja, 2014 (NIJZ, Zdravje v občinah); zajema fizične in duševne komponente zdravja pa tudi splošno zadovoljstvo z življenjem; delež oseb starih 15 let in več, ki v anketi **svoje zdravje ocenjuje kot dobro ali zelo dobro**

KAKO NAPREJ?

Za začetek:

Predlog **prednostne raziskovalne teme** v okviru sektorskega Ciljnega raziskovalnega programa “Zagotovimo.si hrano za jutri 2011-2020” za razpis 2020

Naslov teme: **Krepitev duševnega zdravja za blažitev socialnih pritiskov na podeželju**

Težišče, v katerega se uvršča predlagana tema (strateški cilj): **Zagotavljanje skladnega in socialno vzdržnega razvoja podeželja** (v sodelovanju z drugimi politikami).

Operativni cilji

NEPOSREDNI:

- Oblikovanje **strategije sistematičnega vodenja in spremljanja podatkov**, ki so nujni za **oceno dejavnikov tveganja** za težave v duševnem zdravju med kmeti_cami na podlagi analize pomanjkljivosti in zanesljivosti obstoječih zdravstvenih in poklicnih statistik ter z njimi povezanih evidenc za to poklicno skupino.
- Oblikovanje v dokazih utemeljenega **priročnika** za krepitev duševnega zdravja in blažitev socialnih pritiskov na podeželju na podlagi **1) analize mednarodnih že uveljavljenih iniciativ/programov** krepitev duševnega zdravja in njihove prilagoditve podeželskim in kmečkim okoljem v Sloveniji; in **2) terenske raziskave** o problematiki krepitev duševnega zdravja med kmeti s predstavniki služb, društev in združenj, ki so poklicno ali interesno v stiku z njimi (kmetijsko svetovalne, socialne in zdravstvene službe, predstavniki kmečkih društev, združenj, sindikatov in druga društva in akterji, ki so del socialnih omrežij na podeželju).

Operativni cilji

POSREDNI:

- **Izboljšanje pismenosti** ter ozaveščenosti na področju krepitve duševnega zdravja tako med kmeti in njihovimi bližnjimi (svojci, prijatelji, sosedi) kot ljudmi, ki se poklicno in prostovoljsko srečujejo z njimi.
- **Znižanje stigme** o duševnih motnjah na podeželju.
- **Blažitev socialnih pritiskov** na podeželju, povezanih z razvojem kmetijstva, pri obeh spolih in vseh starostnih skupinah.
- **Krepitev socialnih mrež** v sklopu krepitve duševnega zdravja na podeželju v post-covid-19 okoliščinah.

Možnosti prenosa znanja v prakso

Znanja v obliki prosto dostopnega priročnika krepitve duševnega zdravja bodo v prvi vrsti uporabna **za podeželane** in še posebej **za kmete_ice, njihove bližnje** ter **osebe, ki so poklicno ali interesno v stiku z njimi** (kmetijsko svetovalne, socialne in zdravstvene službe, predstavnike kmečkih društev, združenj, sindikatov, šol kmetijske smeri in drugih društev in akterjev, ki so del socialnih omrežij na podeželju); določeno število tiskanih priročnikov bo distribuirano preko lokalnih deležnikov in reprezentativnih združenj v kmečka gospodinjstva.

... **za oblikovalce in evalvatorje** v dokazih utemeljenih programov in iniciativ **krepitve duševnega zdravja na podeželju.**

... za oblikovalce in evalvatorje programov in iniciativ **za zniževanje stigme** o duševnih motnjah in obolenjih na podeželju.

... za oblikovalce in evalvatorje **zdravstvenih statistik in indikatorjev na področju duševnega zdravja poklicne skupine kmetov.**

... podlaga za vpeljavo vsebin krepitve duševnega zdravja **v kurikulum** srednješolskih in univerzitetnih programov kmetijskih smeri.

... **za oblikovalce kmetijskih politik**, zlasti pri oblikovanju in načrtovanju mehanizmov ukrepanja **za blažitev socialnih pritiskov na podeželju**, povezanih z razvojem kmetijstva zlasti v post-covid-19 okoliščinah.

HVALA ZA POZORNOST!